

Yttrande över Produktivitetskommissionens betänkande Goda möjligheter till ökat välstånd (SOU 2024:29) och Fler möjligheter till ökat välstånd (SOU 2025:96)

Sammanfattning

Umeå universitet har fått möjlighet att yttra sig över rubricerade utredningar. Utredningarna innehåller cirka 300 förslag med varierande grad av konkretion. Synpunkter har lämnats på ett urval av förslag där beredande forskare institutioner har expertkompetens. Av det som särskilt berör högskolesektorn vill Umeå universitet framhålla följande:

- Den institutionella autonomi utgör en grundläggande förutsättning för att universitetets verksamhet ska kunna bedrivas med högsta möjliga kvalitet, relevans och integritet. Umeå universitet är kritiskt mot eventuell ökad politisk detaljstyrning.
- Umeå universitet avstyrker förslaget att införa tidsbegränsade forskningsinstitut. En sådan satsning riskerar fragmentering och ineffektiv resursanvändning. Forskningsinstitut innebär även att utbildning och forskning separeras, vilket inte är förenligt med lärosätenas grundläggande uppdrag. För att främja fri och oberoende forskning är det betydligt viktigare, för att inte säga avgörande, att regeringen satsar på att andelen basanslag till lärosätena ökar.
- Umeå universitet ser problem med den årliga urholkningen av ersättningsnivåer inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Mot bakgrund av hög efterfrågan från både arbetsmarknaden och potentiella studenter är det mest önskvärt att både öka ersättningsnivåer och behålla platsantal. Vid en prioritering mellan dessa båda förordrar Umeå universitet ökade ersättningsnivåer.
- Umeå universitet avstyrker förslaget på en arbetsmarknadskomponent då det både innebär ökad administration och detaljstyrning. Dessutom bedömer Umeå universitet att en sådan komponent inte är lämpad för studenter inom ramen för ett livslångt lärande.
- Umeå universitet anser att ersättningen till utbildningen utifrån helårsprestationer bör minska något till förmån för ersättningen som baseras på antalet helårsstudenter

Nedan följer ytterligare synpunkter inom några av de områden som utredningarna omfattar.

Delbetänkande: Goda möjligheter till ökat välbefinnande, SOU 2024:29

Rättvisa betyg och antagningsregler främjar kunskap

Umeå universitet står bakom kommissionens bedömning om att avvakta den pågående utredningen om likvärdiga betyg och meritvärdering. Likvärdig betygssättning är viktigt för rättssäkerheten och legitimiteten, och samma kunskaper bör ge samma betyg oavsett skola. Centralt rättade prov kan bidra till ökad rättvisa men bör ses som ett komplement, då läraren ofta har en mer heltäckande bild av elevens kunskaper. En balanserad användning av centralt rättade prov är därför rimlig.

Umeå universitet tillstyrker förslaget om gemensamt skolval till kommunala skolor och friskolor.

Umeå universitet är tveksamt till bedömningen att det måste bli enklare för elever som i dag är obehöriga att studera på nationella gymnasiala yrkesprogram, t.ex. genom lägre behörighetskrav eller avskaffad skarp godkändgräns.

Umeå universitet delar kommissionens slutsats att lärosätenas frihetsgrader att utforma behörighetskrav bör öka. En större autonomi för lärosätena skapar bättre förutsättningar för en mer träffsäker matchning mellan studenter och utbildningsinriktningar. Det ger också möjligheter att anpassa behörighetskraven efter utbildningarnas faktiska innehåll och kompetensbehov, vilket i sin tur kan stärka utbildningarnas kvalitet och relevans. Det är samtidigt viktigt att det finns goda förutsättningar för individer att komplettera eller läsa upp betyg för att uppfylla behörighetskraven. Detta är särskilt betydelsefullt i situationer där äldre betyg riskerar att hindra antagning, trots att nyare studieresultat eller reella kompetenser visar en högre kunskapsnivå. Vidare bör åtgärder för att öka genomströmningen i högre utbildning alltid baseras på analys av orsakerna till avhopp. Flera studier visar att avhopp ofta beror på bristande förståelse för de yrkesroller som utbildningen leder till. En stärkt och tidig vägledning om utbildningarnas innehåll och deras koppling till framtida yrken är därför central för att öka studenternas motivation, förbättra matchningen och därmed bidra till högre genomströmning.

Finansieringen bör spegla utbildningsanordnarens ansvar och premiera högkvalitativ utbildning

Umeå universitet avstyrker förslaget att införa en arbetsmarknadskomponent i den högre utbildningens resurstilldelningssystem och dimensionering.

UMEÅ UNIVERSITET

Umeå universitet tillstyrker förslaget att ersättningen i resurstilldelningssystemet inom den högre utbildningen bör viktas om, från helårsprestationer till antal helårsstudenter.

Umeå universitet tillstyrker förslaget att resurserna per student inom den högre utbildningen ökas.

Umeå universitet avstyrker att försöksverksamheter i syfte att nå snabb genomströmning samt snabb och tidig utbildning bör genomföras.

En effektiv insyn och tillsyn krävs

Umeå universitet tillstyrker förslaget att offentlighetsprincipen bör gälla alla huvudmän på skolområdet.

Tidiga insatser och utvidgad rätt till utbildning m.m.

Umeå universitet instämmer i bedömningen att elever som riskerar att hamna efter i skolan bör få tidiga insatser.

Umeå universitet ser positivt på förslaget att undantaget på legitimation för utländska lärare som undervisar i på annat undervisningsspråk än svenska tas bort. Upphörande av undantaget kan bidra till att de skolor som idag anställer utländska lärare för exempelvis internationella utbildningar där undervisningsspråket är engelska, kommer att uppmuntra sina lärare att studera alternativt validera sina kunskaper för att nå en svensk lärarlegitimation. På så sätt får skolorna fler utbildade lärare och den enskilde läraren har möjlighet att söka anställning på andra skolor.

Slutbetänkande: SOU 2025:96 Fler möjligheter till ökat välbefinnande

Satsa på forskning och kompetensförsörjning framför riktade stöd till företag

Umeå universitet instämmer i bedömningen att riktade stöd till enskilda företag eller branscher bör undvikas liksom i bedömningen att det är särskilt angeläget att finansiera grundforskning som bedrivs i statlig regi.

Större institutionell mångfald

Umeå universitet ifrågasätter av samma skäl förslagen att inrätta en ny forskningsfinansierande myndighet med inriktning på banbrytande forskning respektive att etablera nya statliga forskningsinstitut ifrågasättas. Det kan vidare noteras att Sverige har ungefär lika många universitet och högskolor per invånare som de länder som i utredningen framhålls som framgångsrika forskarationer (Storbritannien, Nederländerna, Schweiz

och Danmark). Tillsammans med dessa länder och bland annat Grekland, Italien och Spanien tillhör Sverige de europeiska länder utanför det historiska Östeuropa som har ett jämförelsevis litet antal universitet per miljon invånare.

Starkare koppling mellan akademi och näringsliv

Umeå universitet instämmer i utredningens förslag som syftar till starkare koppling mellan akademi och näringsliv. En ökad rörlighet mellan akademi och näringsliv – men också mellan akademi och andra samhällssektorer samt framförallt internationell rörlighet – kan bedömas vara gynnsam ur många synpunkter, såsom spridning av forskning, ökade förutsättningar för konkurrenskraftig samverkansforskning och arbetslivsanknytning i undervisning.

Umeå universitet noterar att utredningen synes ha en kritisk inställning till delar av RISEs verksamhet, samtidigt som utredningen förespråkar ökad finansiering av forskningsinstitut. Umeå universitet instämmer i att en genomlysning av RISE i en utredning kan vara värdefull.

Umeå universitet avstyrker ett utarbetande av gemensamma standarder såsom avtalsmallar. Att fastslå sådana gemensamma mallar vore ett avsteg från lärosätenas autonomi. Om det vid något tillfälle upplevs finnas ett sådant behov får lärosätena själva komma överens om tillämpliga mallar.

Innovation vid lärosäten

Umeå universitet bedömer det som mycket önskvärt med ett tydliggörande av statsstödsreglernas innebörd inom ramen för forskningssamarbeten, särskilt vad gäller vilka villkor för övergång av immateriella resultat mellan parterna som kan godkännas ur ett statstödsperspektiv. Stor osäkerhet råder i detta avseende. Denna osäkerhet och de skilda uppfattningar den föranleder i förhandlingar om villkoren för forskningssamarbeten mellan lärosäten och företag leder till svårigheter att komma överens med åtföljande tidsutdräkt. Dessa negativa effekter skulle kraftigt kunna minskas med ett sådant tydliggörande.

Umeå universitet ser positivt på en förnyad utredning av lärarundantaget, givet att frågan utreds utifrån ett heltäckande perspektiv, som också beaktar lärosätenas förutsättningar som akademi, myndighet, utbildningsanordnare och arbetsgivare. Detta kräver att utredningen tillförs erforderlig kompetens i dessa delar.

Öka kompetensen och spridningen av tekniken

Umeå universitet instämmer i att digitalisering och utvecklingen inom AI-området motiverar ökade satsningar på universitetsutbildningar (program och kurser) inom området för studerande inom STEM. Umeå universitet

UMEÅ UNIVERSITET

trycker även på behovet av satsning inom digitalisering och AI-området för studenter med annan inriktning än STEM.

Umeå universitet instämmer i att mer interdisciplinärt forskningsarbete med anknytning till AI liksom ökad samverkan mellan företag (och andra organisationer) och lärosätena behövs.

Tillgängliggör svenska data

Umeå universitet tillstyrker förslaget att ersätta de många gällande registerlagar med en enda registerlag.

Minska osäkerheten kring datahantering

Umeå universitet instämmer i att Sveriges tillämpning av dataskyddsförordningen (GDPR) behöver ses över i syfte att harmonisera tillämpningen med andra EU-länder och i syfte att minska regelbördan för forskare och myndigheter. Umeå universitet tar däremot inte ställning till om det är motiverat med mildare reglering även för företag och andra aktörer utanför den offentliga sektorn.

Förbättra den digitala infrastrukturen i offentlig sektor

Umeå universitet tillstyrker förslagen att öka statliga investeringar i förvaltningsgemensam infrastruktur och att dessa investeringar ska styras av långsiktig planering och samordning samt gynna interoperabilitet mellan myndigheter, men tar inte ställning till de mer konkreta förslagen om hur de ska genomföras, vilken eller vilka myndigheter som ska leda arbetet eller deras inriktning.

Umeå universitet tillstyrker förslaget om ökade anslag för ökad beräkningskraft för AI-tjänster för forskning.

Underlätta högkvalificerad arbetskraftsinvandring

Umeå universitet instämmer i att det bör bli enklare för doktorander att efter doktorsexamen beviljas permanent uppehållstillstånd. Samma sak bör gälla för forskare med fast anställning vid lärosäte eller med anställning vid lärosäte som kan övergå till fast tjänst.

Mer ändamålsenliga och effektivare utbildningsval

Umeå universitet avstyrker förslag med innebörd att Myndigheteten för yrkeshögskolan tillåts bevilja stöd till utbildningar som i dagsläget helt eller delvis tillgodoses av universitet och högskolor. Det skulle riskera att urholka värdet av utbildning genom att innebörden av en examen blir otydlig, vilket i förlängningen riskerar att urholka utbildningskvalitet även vid universitet och högskolor.

Ett mer träffsäkert omställningsstudiestöd

Umeå universitet instämmer i utredningens förslag om reformerat omställningsstudiestöd men avstyrker förslaget om ett utvidgat uppdrag för KK-stiftelsen, utifrån bedömningen att det är avsevärt mycket mer kostnadseffektivt att resurser direkt tillförs lärosäten, än att KK-stiftelsen ges resurser för att stötta lärosätena i utveckling av utbildningar.

En förändrad föräldraförsäkring

Umeå universitet tillstyrker förslaget att dela föräldraförsäkringen mer lika mellan föräldrarna, till exempel genom en tredelning. Dvs en tredjedel för vardera föräldern och en tredjedel med valfri allokering. Det finns starkt stöd för att det ojämna uttaget av föräldraförsäkring har ett tydligt samband med könsskillnader i karriär, exempelvis för relativt nydisputerade forskare.

Förändrat perspektiv kring privata utförares lämplighet

Umeå universitet instämmer i att det är angeläget med reformer som motverkar kriminalitet i allmänhet och som försvårar välfärds kriminalitet i synnerhet.

Umeå universitet instämmer i att en generellt hårdare kontroll behövs av privata utförare och i att det bör bli enklare att stänga ute oseriösa aktörer, samt att det för vissa välfärdstjänster, exempelvis personlig assistans, kan bli nödvändigt att helt återföra verksamheten till den offentliga sektorn.

Revidera eller upphäv lagen om valfrihetssystem

Umeå universitet tillstyrker att lagen om valfrihetssystem (LOV) revideras i syfte att försvåra välfärds kriminalitet. Det bör dock noteras att valfrihetssystem som bygger på att utföraren själv gör stora investeringar, exempelvis genom att bygga eller långsiktigt hyra ändamålslokaler, såsom särskilda boenden för äldre eller specialistkliniker, inte nödvändigtvis är mer öppna för välfärds kriminalitet än upphandling av motsvarande drift. Snarare gäller det omvända, exempelvis för särskilda boenden för äldre.

Se över myndighetsföreskrifters detaljeringsgrad

Umeå universitet instämmer i att ej ändamålsenlig och betungande administration bör motverkas.

Renodla sak- och förvaltningsanslag inom högre utbildning och forskning

Umeå universitet avstyrker förslaget att lärosäten vid sidan av anslag för utbildning respektive forskning ges ett förvaltningsanslag, där det senare bryts ut ur de nuvarande anslagsformerna.

Systematisk användning av erfarenheter

Umeå universitet tillstyrker förslaget att ett system införs, där upphandlande organisationers erfarenhet av olika leverantörer kan registreras i syfte att kunna använda dessa erfarenheter som grund för tilldelning av kontrakt i andra upphandlingar.

Bättre inkösuppgifter

Umeå universitet tillstyrker att åtgärder vidtas som möjliggör en sammanlänkning av uppgifter kring hela inköpsprocessen, från upphandling till inköp och fakturering, i syfte att förbättra möjligheterna för analys och utvärdering. Detta bör ske i successivt ökande utsträckning och i den omfattning där inte säkerhets- och integritetsskäl tydligen talar däremot.

Umeå universitet tillstyrker att en statlig annonsdatabas för samtliga offentliga upphandlingar etableras, i enlighet med den ordning som gäller i övriga EU-länder. I Sverige sköts annonsdatabaserna för offentlig upphandling av ett flertal privata företag, vilket gör det svårare och dyrare för särskilt mindre företag att delta i offentliga upphandlingar. En sådan reform kan komma att kräva ett förtydligande av 6 § lagen (2019:668) om upphandlingsstatistik om vem som får ansöka om registrering av annonsdatabas.

Stärkt nationellt upphandlingsstöd

Umeå universitet tillstyrker förslaget om stärkt nationellt upphandlingsstöd.

Umeå universitet ser positivt på förslaget att Kammarkollegiets uppgift att upphandla samordnade ramavtal och Myndigheten för digital förvaltning inom området elektronisk inköpsprocess förs över till Upphandlingsmyndigheten. Emellertid är det viktigt att alla upphandlande myndigheter och enheter har erforderlig kunskap inom sina respektive ansvarsområden. Det är också viktigt att det framgent inom staten finns kompetens att hantera många olika typer av produkter och att det finns god förståelse för att väsentliga skillnader i upphandlingsföremålen ställer olika krav på upphandlingsprocessen.

Färre överprövningar och effektivare handläggning

Umeå universitet ser positivt på reformer som kan leda till färre överprövningar men avvisar förslaget att detta ska åstadkommas med avgifter. Medan rimliga avgifter på sedvanlig nivå kan motiveras av andra skäl, torde det behövas mycket höga avgifter för att de ska ha en återhållande effekt, givet att klaganden redan idag står för sina egna rättegångskostnader. Avgifter som är så höga att de har en återhållande effekt kan stå i strid med rättsmedelsdirektivet.

Umeå universitet tillstyrker förslaget att koncentrera upphandlingsmål till färre domstolar. Om frågan utreds bör dock övervägas om upphandlingsmål ska flyttas från förvaltningsdomstolarna till särskilda domstolar inom de allmänna domstolarna. Patent- och marknadsdomstolarna (PMD och PMÖD) kan här utgöra förebilder. Upphandlingsmål rör kommersiella avtal och skulle därför kunna hanteras på liknande sätt som andra marknadsrättsliga mål.

Förändrade europeiska upphandlingsregler

Umeå universitet ställer sig positivt till förslag som kan leda till att upphandlande organisationer får större frihetsgrader vad gäller genomförandet av upphandlingar, inklusive förhandlingar med potentiella leverantörer och bedömningar baserade på erfarenheter.

Umeå universitet noterar att flera av förslagen i detta kapitel ligger i linje med regeringens Färdplan för den offentliga affären 2025-2030.

Konkurrens inom välfärdssektorn

Umeå universitet instämmer väsentligen i de bedömningar utredningen gör: att det behövs regelbunden och mer systematisk utvärdering, att marknader successivt behöver omregleras för att hantera problem som uppstår, att det behöver ställas höga (högre) krav för privata aktörer som träder in på välfärdsmarknaden, samt att mekanismer behöver utformas som premierar de aktörer som levererar bäst kvalitet.